

О. В. Лобова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДОНАУКОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНОЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

У статті висвітлено основні етапи становлення та розвитку зарубіжної музично-педагогічної думки зі стародавніх часів і до середини XVII століття. Стисло охарактеризовано діяльність провідних музикантів-педагогів цього періоду та їхній внесок у розвиток музичної педагогіки.

Ключові слова: музично-педагогічна думка, донауковий етап, ретроспективний аналіз.

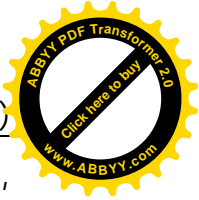
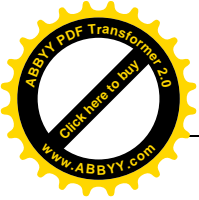
Постановка проблеми. Історичне коріння музично-педагогічної думки сягає в глибину віків. Для більш повного й об'єктивного її розуміння важливо простежити основні віхи розвитку поглядів на роль музики у формуванні особистості.

Оскільки галузь музичного навчання знаходиться на перехресті власне педагогіки та мистецтвознавства, еволюцію уявлень про його роль у формуванні особистості доцільно розглядати у широкому контексті взаємозв'язків із провідними тенденціями розвитку педагогічної науки, музичного мистецтва та музикознавства певного періоду.

Аналіз актуальних досліджень. Широта історичного діапазону розвитку музичної педагогіки вимагає його етапного структурування – розподілу на послідовні, історично значущі часові проміжки. Принцип історизму диктує необхідність урахування насамперед основних, загальноновизнаних етапів розвитку людської цивілізації: античності, Середньовіччя, Відродження, Нового часу тощо.

Праці з історії музики (російські музикознавці І. Гівенталь, К. Зенкін, Л. Красинська, О. Левашова, Б. Левік, І. Прохорова, В. Цукерман, Л. Щукіна; українські дослідники Н. Герасимова-Персидська, І. Драч, О. Зінкевич, Л. Кияновська, О. Самойленко, Ю. Станішевський, С. Тишко, М. Черкашина-Губаренко, К. Шамаєва) спрямовують увагу на періодизацію, пов'язану зі зміною певних «мистецьких епох» і напрямів, серед яких бароко, класицизм, романтизм, імпресіонізм, авангардизм тощо.

Водночас аналіз конкретної дидактико-методичної сфери музичного навчання (Є. Абдуллін, Ю. Алієв, О. Апраксина, Л. Арчажникова, Л. Дмитрієва, Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Хлебникова, О. Щолокова та ін.) націлює на виокремлення більш «дрібних» етапів, пов'язаних із розбудовою певних педагогічних підходів, принципів, методів навчальної взаємодії.

У дослідженнях з історії педагогіки (Я. Абрамов, С. Білецька, В. Кларін, Є. Коваленко, В. Кравець, М. Левківський, Т. Лукіна, В. Ротенберг, А. Сбруєва, Л. Столяренко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.) подано різні варіанти періодизації генези педагогічної думки.

Вельми поширеним серед фахівців (В. Лозова, Г. Троцько, М. Фіцула та ін.) є виділення в ній трьох етапів: донаукового, виникнення теоретичних концепцій педагогіки в межах філософії, а з XVII століття – розвиток її як самостійної науки; етапу розвитку педагогічної науки як системи [5, 5].

Згідно з цією періодизацією, **метою статті** є аналіз основних віх донаукового етапу визрівання ідей виховання дитини засобами музики від Стародавнього світу до середини XVII століття.

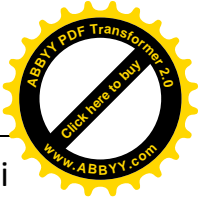
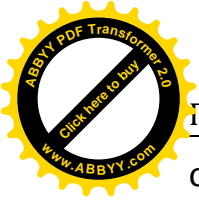
Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз розвитку музично-педагогічної думки свідчить про те, що донауковий етап її становлення охоплює велетенський пласт поступового виникнення та розвитку системи музичного виховання з найдавніших часів і до середини XVII ст.

Уважається, що музика зародилася приблизно 40 тисяч років тому, коли людина навчалася імітувати звуки природи та відрізнити їх від своєї мови. Історичні дослідження (Г. Боффі, М. Дандамаєв, С. Крамер, Т. Савельєва, Ф. Хофман) доводять, що у **Стародавньому світі** музика була, швидше, не мистецтвом, а «помічницею», невід'ємною складовою повсякдення: вона поєднувала людей у праці, супроводжувала ритуали, усі визначні події життя.

Сучасні дослідники констатують: у всіх найдавніших культурах «опора на музику та інші мистецтва щодо становлення, формування, виховання та розвитку нових поколінь людей була фундаментальною основою для створення спеціально керованих систем навчання, виховання й освіти у всіх без винятку суспільствах і державах» [7, 281].

На підставі археологічних досліджень й вивчення архівних документів фахівці виявили, що вже у III тис. до н. е. в *Месопотамії* – шумерських і вавилонських школах – неабияке значення відводилося музичному розвитку учнів: музика та співи належали до переліку навчальних предметів, а випускник мав добре володіти не лише письмом, а й мистецтвом співу та гри на музичному інструменті [4, 638]. Існують дані, що саме тут були зроблені перші спроби запису музики.

У *Стародавньому Китаї* музика розглядалася як символ порядку та цивілізації, при цьому особливе значення надавалося музичним правилам та законам гармонії. Мудреці вважали, що від виконання цих правил залежить доля імперії, тому музично-естетичний розвиток учнів був серед

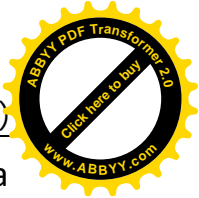
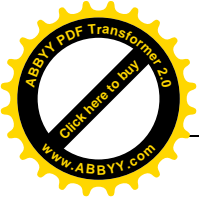
освітніх пріоритетів. Засновник першої в Китаї приватної школи філософ і педагог *Кун Фу-цзи* (бл. 551–479 роки до н. е.), відомий під латинізованим ім'ям *Конфуцій*, запропонував програму розвитку учнів, у змісті якої музика була одним із шести «мистецтв». Призначенням музичних занять було художнє виховання учнів.

За загальним визнанням дослідників (С. Білецька, М. Левківський, Л. Столяренко, О. Сухомлинська, М. Томашевська), колисанкою європейських освітніх традицій вважається **антична педагогіка**, започаткована у I тис. до н. е. Історики свідчать, що античність – погано документована епоха [2, 47]. Проте збереглися відомості про важливу роль музики в житті людини тих часів.

Античність – доба яскравого розквіту музики, коли вона стала не просто «помічницею» людини, а й набула значення самоцінного мистецтва. У знатних родинах дітей навчали співу та гри на кіфарі, а професія музиканта була особливо почесною. Історичні документи доводять, що використання музики як засобу впливу на особистість ґрунтувалося насамперед на визнанні різноманітних властивостей, що їх надавали музиці стародавні мислителі: пом'якшувати норів і змінювати настрої людини; лікувати рани (Платон, Гомер), інфекційні хвороби (Демокрит) та депресію (пророк Давид) тощо.

Фахівці з історії музичної педагогіки засвідчують, що в античних освітніх системах музика розглядалася як універсальний та пріоритетний засіб виховання, а музикальність – як соціально вартісна, провідна якість особистості. Саме в епоху античності було започатковано традицію визначати цілі, зміст і спрямованість музично-естетичного виховання «ціннісним ставленням суспільства до людської особистості і зацікавленістю в її самостійному різнобічному розвитку» [6, 110–111]. Тож можна вважати, що за часів античності було зроблено перший крок до сучасного розуміння різнобічного особистісного зростання як «надзавдання» музичної освіти.

У педагогічній системі *Стародавньої Греції* було започатковано основи теорії та практики художньої освіти. У VIII столітті до н. е. давньогрецька педагогіка проголосила ідеал «завжди бути кращим і випереджати інших», включивши до змісту шкільної освіти гру на лірі, спів, танці, фізичні вправи тощо. Афіньська система у VI столітті до н. е. визначила метою виховання різнобічний гармонійний розвиток особистості, а спартанська запровадила до змісту навчання естетичне виховання через військові пісні й танці.

Збереглися свідчення про те, що у Стародавній Греції освіта була невіддільна від музики, і саме тут склалося розуміння освіченої людини як «мусічної». Згідно зі старовинними документами, мусічна освіта передбачала широке інтелектуальне й естетичне виховання, в основу якого було покладене навчання музики. Натомість з неосвіченою людиною ототожнювалося поняття *ахореутос* – той, хто не може бути учасником музично-хореографічного дійства *хореї*, оскільки не вміє співати, танцювати або грати на музичних інструментах. Є відомості про існування й власне *музичного* навчання у приватних школах гри на кіфарі.

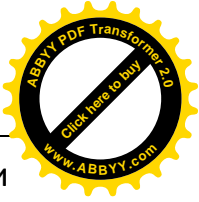
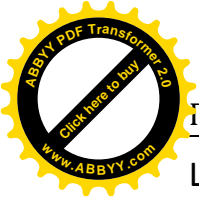
Отже, є підстави стверджувати, що вже у Стародавній Греції склалися передумови для подальшого розподілу музичного навчання на два види, які стали прообразами сучасних інституцій загальної та професійної освіти.

Дослідники античності наводять відомості про розуміння давньогрецькими мислителями ролі музики та музичної освіти в житті суспільства й особистості.

Античний мислитель *Піфагор* (428–348 або 427–347 роки до н. е.) надавав музиці глобального та всеосяжного значення: він уважав музичним космос, а все суспільне життя порівнював із музичним ладом і оркестром, в якому кожному виконавцю відведено певну роль. На основі музичної діяльності (співу, танців, гри на інструментах) філософ побудував учення про *евритмію* – здатність людини знаходити правильний ритм у всіх проявах життя, думках, учинках.

Вагоме значення мислитель надавав музиці у вихованні людини, про що свідчить зміст трактату «Про піфагорське життя» давньогрецького філософа Ямвліха: Піфагор «установив як перший – виховання за допомогою музики певних мелодій і ритмів, звідкіля походить лікування людських натур і пристрастей і відтворюється гармонія душевних здібностей...» [1, 127]. Піфагор обґрунтовував вплив музики на психологічний стан і «душу» учнів: він відбирав такі мелодії, які «звільняли» людину від гніву, роздратування, нудьги та інших «душевних мук».

Провідну роль виховання, у тому числі музичного, в суспільному житті та формуванні особистості визнавав *Платон* (427–347 роки до н. е.), який могутність і силу держави безпосередньо пов'язував із музикою, яка в ній звучить. Метою виховання та навчання він проголошував розвиток тіла й душі, засобами чого, за трактатом «Держава», є: для тіла – гімнастика, для душі – музика. Основу духовного розвитку дитини Платон убачав в естетичному вихованні – формуванні почуття гармонії та ритму засобами музики та поезії, які безпосередньо впливають на духовний світ людини.

Цікаво, що, за існуючих відомостей, філософ включав музику до системи математичних дисциплін [4, 826].

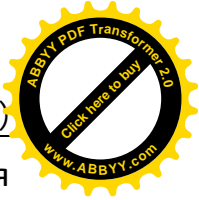
Як стверджують фахівці з історії античності, *Аристотель* (384–322 роки до н. е.) також визнавав роль музики у становленні особистості, вважаючи її ефективним засобом гармонізації людини з суспільним життям. Філософ обґрунтував концепцію катарсису – «очищення», вивільнення людини від болісних афектів – за допомогою музики певного характеру та музичного ладу. Задokumentовано характеристики, які мислитель давав певним музичним ладам щодо їх впливу на психіку людини.

Слід відзначити пророче трактування Аристотелем сутності виховання як ідеалу «загальної освіти»: формування не обмеженого фахівця у певній галузі, а людини, здатної до сприйняття культурних цінностей. Саме цьому мислителю належить ідея цікавого, позитивно забарвленого навчання музики з використанням активної практики як засобу засвоєння основ мистецтва.

Про музичне мистецтво *Стародавнього Риму* відомо небагато: за свідченнями італійського музикознавця Г. Боффі, музика тут ніколи не мала такого важливого значення й такої соціальної значущості, як у Греції [3, 20]. Існують історичні дані про неоднозначне розуміння ролі музики в розвитку особистості в римській культурі.

На початку першого тисячоліття прихильник ідеї широкої гуманістичної освіченості *Марк Квінтіліан* (35–96 роки н. е.) наголошував на необхідності раннього розвитку природних здібностей, побудови навчання з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. При цьому підкреслювалося значення активних ігор, зміни видів діяльності (занять і відпочинку), фізичних вправ і музики, яка зазначалася серед дев'яти основних шкільних предметів. Проте римська імперія прагнула виховувати практичних, сильних, вольових громадян-захисників, і вже у II столітті зі шкільних програм вилучають навчання музики та співу як таких, що «сприяють більше мріяти, ніж діяти» [8, 9].

Оцінюючи роль античної освіти в еволюції проблеми музичного виховання особистості, слід відзначити той факт, що саме в її надрах склалася програма «семи вільних мистецтв», які вели походження з учення Платона та стали символом освіченості людини аж до Нового часу. Гідне місце серед цих мистецтв посідала музика, яка разом із арифметикою, геометрією й астрономією входила до *квадривиуму* – вищого ступеня пізнання [4, 826].

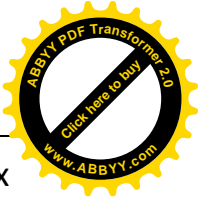
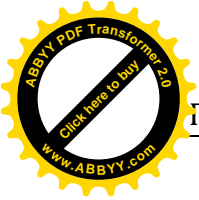

Музичне навчання доби **Середньовіччя**, з одного боку, ґрунтувалася на традиціях античності, а з другого – було підпорядковане релігійній ідеології. Тому в музичному мистецтві провідного значення набули жанри церковної музики: *псалми, канони, тропарі, знаменні розспіви, григоріанські хорали*. З часом з'явилися *літургії та меси, хорові концерти, страсті (пасіони) та реквієми*. Ці жанри, викристалізовані віковими релігійними традиціями, стали стрижневою основою європейської духовної музики.

Властива релігійній традиції атмосфера глибокого занурення у світ високих думок і піднесених почуттів, величність, урочистість й зосередженість визначили споконвічне призначення храмової музики: допомогти віруючому наблизитися в думках і сподіваннях до Бога, зосередитися в молитві, спрямувати духовні сили на «спілкування» з Господом. Невипадково особлива увага у формуванні духовного світу людини приділялася церковному співу, до якого залучалися фактично всі діти відповідного віку. Водночас народну та світську музику церква вважала непристойною і не визнавала.

Цікаво, що саме в лоні церкви відбулася найвизначніша для нащадків подія в розвитку музики: італійський, відомий під прізвисьмом *Гвідо Аретинський* (бл. 992–1050), увів до практики музичного навчання складові назви нот. Виникнення цієї системи сольмізації стало знаменною подією у розбудові практики музичного навчання, оскільки спрощувало процеси розуміння та запам'ятовування музики. Ця подія вплинула й на розвиток музичного мистецтва, зокрема хорового й інструментального: у церковну музику поступово увійшло багатоголосся, а в католицькому богослужінні зазвучав орган, а згодом інші інструменти.

Разом з тим, у Середньовіччі було зроблено важливі кроки щодо розвитку теорії та практики педагогічної науки. У присвячених цьому періоду працях (О. Гуревич, О. Пискунов, О. Черкасов) є багато свідчень, які відображають прогресивні для того часу педагогічні ідеї: звернення в процесі виховання до волі та самодіяльності дитини; застереження від насильницького й знеособленого навчання (*Іоанн Златоуст*); необхідність універсальної енциклопедичної освіти, розвитку уяви та пам'яті людини (*Іоанн Дамаскин*); простота і щирість взаємин з учнями, діалогічне навчання у формі бесід (патріарх *Фотій*, наставник Кирила та Мефодія); поєднання в людині твердого розуму й душевного благородства, прекрасного тіла, світської освіченості, естетичної здібності захоплюватися красою світу (*Михайло Пселл*).

Добре задокументовано, що музика входила до «семи вільних мистецтв», покладених в основу середньовічної освіти. Така традиційна для середніх віків освітня модель стала основою освіти Візантійської імперії (395–1453 роки), яка проголошувала метою «енциклопедія» (середньої освіти) формування загальної культури, красномовства та розвиток мислення.

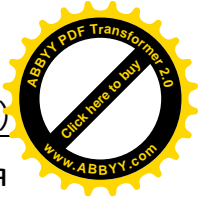
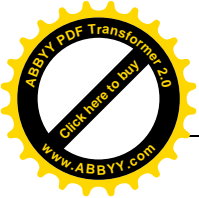
Ідеалом *лицарського виховання* (VII–XVI століття) було проголошено високу моральність і широту культури, вмінь і навичок (у т. ч. складати вірші, співати, танцювати, грати на арфі та флейті). Фахівці зазначають, що естетичний досвід лицарського виховання використовувався в педагогічних моделях гуманістів XIV – XVI століть [4, 454].

Доба Середньовіччя, на наш погляд, є яскравим прикладом зв'язку освіти з музичним мистецтвом. Розвиток світських жанрів яскраво позначився на освітніх тенденціях: до «семи лицарських чеснот», передбачених лицарським вихованням, увійшли спів власних віршів і гра на музичному інструменті. Для викладання цих навчальних дисциплін часто запрошувалися мандрівні музики: французькі трубадури (трувери), англійські менестрелі, німецькі мінезингери.

Можна стверджувати, що надзвичайно плідним етапом у розвитку педагогічної думки та музичного навчання стала доба **Відродження** (XIV–XVI століття). Відродивши інтерес до античної культури, мислителі Ренесансу (*Ф. Рабле, М. Монтень, Т. Мор, Т. Кампанелла*) проголосили освітньою метою формування вільної, досконалої, різнобічно розвиненої людини. Реалізація цієї мети передбачала активізацію музичного виховання особистості.

За свідченням істориків, за доби Відродження вважалося, що людина, яка не займається музикою, не є достатньо освіченою, тому слід усіляко розвивати музичні «сили» учня, які допомагають йому зрозуміти й осмислити музику. Обов'язковим для освіченої людини доби Ренесансу вважалося вміння співати, грати на кількох інструментах, а також отримувати задоволення від музики. Було широко розвинено систему музичного виховання, основними формами якого стали церковне, салонне, шкільне та домашнє музикування.

Проте все це стосувалося лише вищих суспільних прошарків, у яких музика поступово набула ролі модного престижного атрибута. Формами музичного навчання дітей простолюдинів залишалися церковний спів у приходських школах і дитячих притулках, а також народні свята, карнавали тощо.

Дослідники вважають, що саме у цей період відбулося роз'єднання загальної та спеціальної музичної освіти. Так, саме у добу Ренесансу виник інститут консерваторії. У XVI–XVIII століттях так називалися поширені в Італії заклади, де дітей-сиріт навчали ремесел, а також музики з метою підготовки церковних півчих. Перша консерваторія як вищий навчальний заклад для підготовки професійних музикантів була започаткована у 1784 року в Парижі, а у 1795 р. – перейменована на Консерваторію музики та декламації.

Висновки. Отже, ретроспективний аналіз еволюції розвитку музично-педагогічної думки свідчить про те, що, по-перше, для характеристики віддалених у часі музично-педагогічних явищ доцільно використовувати не категорію *музична освіта*, а більш вузький за змістом термін *музичне навчання*, що розуміється в найзагальнішому смислі як процес передачі музичних знань, умінь та досвіду.

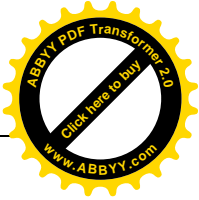
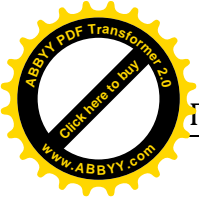
По-друге, з часів Відродження специфікою музичного навчання є його подвійна спрямованість: на спеціалізовану підготовку професійного музиканта (композитора, вокаліста, інструменталіста) або на музичний розвиток нефаківця.

По-третє, розвиток музично-педагогічної думки нерозривно пов'язаний з педагогічними процесами та зі становленням музичної науки та мистецтва.

Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо у дослідженні музично-педагогічних ідей окремих видатних педагогів і сучасного стану розбудови системи загальної музичної освіти школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Античная музыкальная эстетика / [вступ. очерк и собр. текстов проф. А. Ф. Лосева]. – М. : Музгиз, 1960. – 304 с.
2. Білецька С. Особливості античної концепції дитинства / С. Білецька // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 42–47.
3. Боффи Г. Большая энциклопедия музыки / Г. Боффи. – М. : АСТ : Астрель, 2008. – 413 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. [для студ. пед. навч. закл.] / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків, 1997. – 338 с.
6. Основи художньої культури. Ч. 1. Теорія та історія світової художньої культури / [за ред. В. О. Лозового, А. В. Анучиної]. – Х. : Основа, 1997. – 320 с.
7. Психология музыкальной деятельности: Теория и практика : учеб. пособие [для студ. муз. фак. высш. пед. учеб. завед.] / [Д. К. Кирнарская, Н. И. Киященко, К. В. Тарасова и др.] ; под ред. Г. М. Цыпина. – М. : Академия, 2003. – 368 с.
8. Ткаченко Т. В. Основи формування професійно-педагогічної культури вчителя музики і співу : навч.-метод. посіб. / Т. В. Ткаченко. – Х. : ЧП «Нове слово», 2005. – 184 с.

РЕЗЮМЕ

О. В. Лобова. Донаучный этап развития зарубежной музыкально-педагогической мысли.

В статье освещены основные этапы становления и развития зарубежной музыкально-педагогической мысли с древних времен до середины XVII столетия. Кратко охарактеризована деятельность ведущих музыкантов-педагогов этого периода и их вклад в развитие музыкальной педагогики.

Ключевые слова: музыкально-педагогическая мысль, донаучный этап, ретроспективный анализ.

SUMMARY

O. Lobova. Before the scientific stage of development of the foreign musical-pedagogical ideas.

The article deals with the main stages of formation and development of foreign musical-pedagogical thought from ancient times until the seventeenth century. Briefly described the activities of the leading musicians, teachers of that period and their contribution to the development of musical pedagogy.

Key words: musical and pedagogical thought, stage, the retrospective analysis.

УДК 370:1:378

В. М. Логвиненко

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ»

У статті розглянуто питання про необхідність навчально-методичного забезпечення курсу «Основи екологічної культури». Досліджено феномен екологічної культури; уточнено і цілісно розкрито її сутність. Виділено основні її компоненти та функції, проаналізовано їх зміст.

Ключові слова: екологічна культура, навчально-методичне забезпечення, навчальний посібник, структура екологічної культури, екологічні знання, цінності, діяльність, функції екологічної культури.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема формування екологічної культури вже давно перестала бути новою, проте залишається вкрай актуальною. Екологічна культура як пересічного громадянина, так і суспільства взагалі, залишається вельми низькою, про що свідчать численні екологічні катастрофи й кризи, спричинені антропогенним впливом. Людина не може відмовитися від перетворення і споживання предметів природи; це є способом її існування у світі, невід'ємною ознакою істоти наділеної свідомістю. Тому необхідно базувати життєдіяльність суспільства на тих формах і принципах природокористування, які спираються на розумні й екологічно виправдані